

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση στο Νηπιαγωγείο εν μέσω COVID-19: μια έρευνα δράσης σε Νηπιαγωγείο της πόλης των Ιωαννίνων μέσω αξιοποίησης της συνεργασίας σχολείου-οικογένειας

Τάλλου Κωνσταντίνα

Νηπιαγωγός, 7ο Νηπιαγωγείο Ιωαννίνων
talntinaki@gmail.com

Περίληψη

Η συγκεκριμένη έρευνα υλοποιήθηκε σε Νηπιαγωγείο της πόλης των Ιωαννίνων κατά τη διάρκεια αναστολής των σχολείων λόγω του ιού covid-19 τον Μάρτιο του 2020 και ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο του 2020 κατά τη διάρκεια της επαναλειτουργίας όλων των σχολικών μονάδων της χώρας. Διερευνά τη δυνατότητα εφαρμογής της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης σε μικρές ηλικίες και ειδικά στην ηλικία του Νηπιαγωγείου. Χρησιμοποιήθηκαν οι εκπαιδευτικές πλατφόρμες webex και e-class για τη σύγχρονη και την ασύγχρονη επικοινωνία αντίστοιχα. Η ενεργός συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων, καθώς και το πλούσιο παραγόμενο υλικό επιβεβαιώνουν την αποτελεσματικότητα της παρέμβασης. Από την έρευνα αναδείχτηκε ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση μπορεί να εφαρμοστεί ακόμη και στις μικρές ηλικίες, αρκεί να προηγηθεί προσεκτικός σχεδιασμός και οργάνωση, ενημέρωση και επαρκής επιμόρφωση όλων των εμπλεκόμενων.

Λέξεις κλειδιά: εξ αποστάσεως εκπαίδευση, συνεργασία σχολείου και οικογένειας, COVID-19

Εισαγωγή

Η εξάπλωση της πανδημίας COVID-19 στις αρχές του 2020, ανάγκασε εκατομμύρια ανθρώπους σε όλο τον κόσμο να έρθουν αντιμέτωποι με πρωτόγνωρες καταστάσεις και προκλήσεις, να βιώσουν συναισθήματα φόβου και ανησυχίας, να αισθανθούν την απώλεια της κανονικότητας στις ζωές τους και να ζήσουν μια κατάσταση πανικού εξαιτίας όλων των συνεπειών που επέφερε στη ζωή τους ο ιός (απαγόρευση κυκλοφορίας, κλείσιμο σχολείων, αναγκαστική παραμονή στο σπίτι, αγωνία για την υγεία, βομβαρδισμός με πληροφορίες για τον ιό και την εξέλιξή του, οικονομικές συνέπειες κλπ) (ΙΕΠ & ΕΑΠ, 2020α).

Μέσα σε όλο αυτό το πλαίσιο πάνω από 1,5 δις του εκπαιδευτικού πληθυσμού βρέθηκε εκτός σχολικής πραγματικότητας σύμφωνα με στοιχεία της UNESCO (Τσινάκος, 2020). Παρόλα αυτά η επικοινωνία και η «κανονικότητα» της ζωής των μαθητών στάθηκε κύριο μέλημα των εκπαιδευτικών, οι οποίοι κλήθηκαν να συνεχίσουν το έργο τους μέσα στα νέα δεδομένα και να αποκαταστήσουν άμεσα την επικοινωνία με την αξιοποίηση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για την οποία μάλιστα δεν ήταν ούτε εξοικειωμένοι αλλά ούτε και κατάλληλα προετοιμασμένοι. Επιπλέον προκλήσεις που χρειάστηκε να αντιμετωπισθούν ήταν τα διαφορετικά επίπεδα ψηφιακών δεξιοτήτων εκπαιδευτικών και μαθητών, ο ανεπαρκής τεχνολογικός εξοπλισμός και η έλλειψη προσβασιμότητας στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, αλλά και η ανεπαρκής επιμόρφωση σχετικά.

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση θεωρήθηκε ως η μοναδική λύση ώστε να διευκολυνθεί η επικοινωνία ανάμεσα στον εκπαιδευτικό κόσμο και να συνεχιστεί κατά κάποιον τρόπο η μαθησιακή διαδικασία (Κανελλόπουλος & Κουτσούμπα, 2019), ενώ έρευνες προηγούμενων χρόνων ανέδειξαν την τηλεεκπαίδευση ως το καλύτερο μέσο επικοινωνίας μετά τη δια ζώσης διδασκαλία (Themeli & Bougia, 2016). Πανεπιστήμια της Αμερικής εισάγουν τον όρο «Επείγουσα εξ αποστάσεως διδασκαλία», «Emergency Remote Teaching» (Hodges, Moore, Locke, Trust & Bond, 2020; Τσινάκος, 2020) για να περιγράψουν την ξαφνική αυτή κατάσταση.

Η συγκεκριμένη δράση που παρουσιάζεται παρακάτω πραγματοποιήθηκε σε Νηπιαγωγείο της πόλης των Ιωαννίνων τη χρονική περίοδο αναστολής λειτουργίας των σχολείων (Μάρτιος 2020-Μάιος 2020) και συνεχίστηκε στο πλαίσιο της αξιολόγησης-ανατροφοδότησης τον Ιούνιο του 2020 κατά τη διάρκεια επαναλειτουργίας των σχολικών μονάδων της χώρας.

Θεωρητική Προσέγγιση

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση (εξΑΕ) είναι μια ολοκληρωμένη μεθοδολογία εκπαίδευσης που απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό με σαφείς διδακτικούς και μαθησιακούς στόχους, άρτια οργανωμένες διοικητικές, υποστηρικτικές και εκπαιδευτικές δομές και κατάλληλα διαμορφωμένο εκπαιδευτικό υλικό, δυναμική εμπλοκή των μαθητών και ελευθερία έκφρασης. Παρέχεται από απόσταση σε μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αλλά και σε ενηλίκους (Βασάλα, 2005).

Τρεις είναι οι βασικές της μορφές: η συμπληρωματική εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση που λειτουργεί παράλληλα με την παραδοσιακή εκπαίδευση και μπορεί να αφορά συνεργασίες ή καινοτόμα προγράμματα σε εθνικό και διεθνές δίκτυο (πχ eTwinning) ή ακόμη και μεμονωμένα μαθήματα που αδυνατούν να πραγματοποιηθούν με τον παραδοσιακό τρόπο (Αναστασιάδης, 2017), η αυτοδύναμη εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση που αφορά ολοκληρωμένα προγράμματα εκπαίδευσης και η μεικτή εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση που συνδυάζει τα δια ζώσης μαθήματα με τα εξ αποστάσεως (Μιμίνου, 2012).

Σε διεθνές επίπεδο πρόκειται για μια εναλλακτική διαδικασία που εφαρμόζεται αρκετά συχνά, καθώς σε χώρες όπως ο Καναδάς, οι ΗΠΑ, η Αυστραλία, η Γαλλία, η Νέα Ζηλανδία υλοποιείται ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως λύση στα κενά που αδυνατεί να καλύψει η συμβατική εκπαίδευση (π.χ. παιδιά σε απομονωμένες και απομακρυσμένες περιοχές) (Μανούσου, 2016; Οικονόμου, 2017).

Στην Ελλάδα πριν την εμφάνιση της πανδημίας και την ξαφνική έκτακτη εφαρμογή της στα σχολεία όλης της χώρας (Μάρτιος 2020) η εξΑΕ ήταν ένας σχεδόν άγνωστος όρος, αφορούσε ένα μικρό ποσοστό εξειδικευμένων εκπαιδευτικών και λειτουργούσε μόνο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με αποδέκτες κοινό με συγκεκριμένα επιστημονικά ενδιαφέροντα. Σε περίπτωση απουσίας μαθητή από το σχολείο για μεγάλο διάστημα, η συνήθης πρακτική ήταν να αποστέλλονται τα μαθήματα στο σπίτι.

Η εξΑΕ χρησιμοποιεί σαν επικοινωνιακά μέσα, διάφορα ψηφιακά εργαλεία (Λιοναράκης κ.α., 2018) κι έτσι απαραίτητη προϋπόθεση για την υλοποίησή της αποτελεί η απόκτηση νέων δεξιοτήτων εκπαιδευτικών και εκπαιδευόμενων, συνυφασμένων με τα ηλεκτρονικά περιβάλλοντα μάθησης (Alonso-Díaz & Yuste-Tosina, 2015) και η προσαρμογή των νέων τεχνολογιών στις προσωπικές ανάγκες του κάθε διδασκόμενου (Λιοναράκης κ.α., 2018). Συγκεκριμένα για την εκπαίδευση η διαδραστική τηλεδιάσκεψη είναι αυτή με την οποία οι συμμετέχοντες οικοδομούν τη γνώση με την αλληλοδιαπλοκή και την ενεργή συμμετοχή τους σε ένα αλληλεπιδραστικό περιβάλλον (Αναστασιάδης κ.α., 2011). Σε σχέση με ασύγχρονους τρόπους επικοινωνίας, η τηλεδιάσκεψη λόγω των οπτικοακουστικών ερεθισμάτων ενισχύει την κοινωνικοσυναισθηματική επικοινωνία και τις διαπροσωπικές σχέσεις (Mayer, Lingle & Usselman, 2017).

Είναι φανερό ότι η επικοινωνία με όλους τους εμπλεκόμενους στη μαθησιακή διαδικασία είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο στην εξΑΕ είτε πρόκειται για μαθητές, είτε για εκπαιδευτικούς, γονείς, φορείς κλπ.(ΙΕΠ &ΕΑΠ, 2020α).

Η έννοια της συνεργασίας σχολείου-οικογένειας στην εξΑΕ

Η οικογένεια και το σχολείο στην εξΑΕ θα πρέπει να σχηματίσουν μια κοινή εκπαιδευτική δύναμη (Lu & Liu, 2019), η οποία θα στηρίζεται στην αρχή του αμοιβαίου σεβασμού, της συνεργασίας και της συντονισμένης κοινής προσπάθειας για την προώθηση της υγιούς ανάπτυξης των μαθητών (Wang & Done, 2018). Η συνεργασία αυτή ως μοντέλο εκπαιδευτικής συμπεριφοράς είναι πολύτιμη για την καλλιέργεια της ηθικής των μαθητών και την ολοκληρωμένη τους ανάπτυξη (Wen, 2019). Όμως η επικοινωνιακή συμπεριφορά των γονέων διαφέρει αρκετά, λόγω της

διαφορετικής αφετηρίας στα γνωστικά και επικοινωνιακά βιώματα που έχουν (Galvin et. all, 2018), δημιουργώντας έτσι μια διαφορετική δυναμική επικοινωνίας με τα μέλη της σχολικής κοινότητας (Segrin & Flora, 2019).

Για το λόγο αυτό θα πρέπει η επικοινωνία σχολείου και οικογένειας στο πλαίσιο της εξΑΕ να έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, για να είναι αποτελεσματική και χωρίς προβλήματα (ΙΕΠ & ΕΑΠ, 2020β):

- Θα πρέπει να υπάρχει σταθερή και συστηματική ενημέρωση της οικογένειας μέσω της ιστοσελίδας του σχολείου, της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, της ανάρτησης ανακοινώσεων στην είσοδο του σχολείου, ακόμη και τηλεφωνικά αν χρειαστεί.
- Να ακολουθείται η επίσημη ενημέρωση από το Υπουργείο Παιδείας με άμεσο και έγκυρο τρόπο.
- Η επικοινωνία θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από φιλική, υποστηρικτική και καθησυχαστική διάθεση, καθώς μπορούν να προκύψουν πολλά ζητήματα όπως άγνοια της χρήσης της τεχνολογίας από τους γονείς, έλλειψη τεχνολογικών μέσων κλπ.
- Όλα τα προηγούμενα θα πρέπει να πραγματοποιούνται σε ένα σαφές και οριοθετημένο πλαίσιο που δεν αφήνει περιθώρια για παρανοήσεις και παρεξηγήσεις.
- Η γλώσσα επικοινωνίας είναι σημαντικό να είναι απλή και κατανοητή και τίποτα να μην θεωρείται αυτονόητο.
- Οι οδηγίες θα πρέπει να είναι σαφείς, συγκεκριμένες και σταθερές.

Στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα

Βασικός σκοπός της παρούσας έρευνας αποτελεί η μελέτη της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης που έλαβε χώρα σε Νηπιαγωγείο των Ιωαννίνων εν μέσω πανδημίας. Ως επιμέρους στόχοι ορίστηκαν:

- Να διερευνηθεί η δυνατότητα εφαρμογής της εξΑΕ στο Νηπιαγωγείο
- Να διερευνηθεί κατά πόσο οι πλατφόρμες webex και e-class μπορούν να είναι αποτελεσματικές στην προσχολική εκπαίδευση
- Να διερευνηθεί η αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής παρέμβασης στην εξΑΕ.

Με βάση το θεωρητικό πλαίσιο, τις έρευνες που έχουν προηγηθεί, την προσεκτική ανίχνευση της βιβλιογραφίας και τους στόχους που αναφέρθηκαν παραπάνω, προέκυψαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Μπορεί να εφαρμοστεί εξΑΕ στο εκπαιδευτικό πλαίσιο του Νηπιαγωγείου;
- Είναι αποτελεσματικές στην μαθησιακή διαδικασία οι εκπαιδευτικές πλατφόρμες webex και e-class;
- Πώς αξιολογείται η αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής παρέμβασης στην εξΑΕ από όλους τους εμπλεκόμενους (μαθητές, εκπαιδευτικούς, γονείς);

Η μεθοδολογία της έρευνας

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε ήταν η Έρευνα Δράσης όπου οι μαθητές εμπλέκονται σε όλη την ερευνητική διαδικασία, μαθαίνουν να συνεργάζονται, οικοδομούν τη νέα γνώση και αλληλεπιδρούν με τα δεδομένα (Ματσαγγούρας, 1994).

Τα στάδια που ακολουθήθηκαν ήταν τα εξής:

- Αναγνωρίστηκε η ανάγκη για εξ αποστάσεως εκπαίδευση λόγω της απότομης και αναγκαστικής παύσης λειτουργίας των σχολικών μονάδων στις 11 Μαρτίου 2020 εξαιτίας της πανδημίας.
- Αναζητήθηκε και επιλέχθηκε η πιο κατάλληλη για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας εκπαιδευτική πλατφόρμα ανάμεσα στην e-class και την e-me που συνιστούσε το Υπουργείο.

- Πραγματοποιήθηκε από τη συντονίστρια εκπαιδευτικό αρχικά και από τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς στη συνέχεια, μελέτη της πλατφόρμας e-class για την ασύγχρονη και της πλατφόρμας webex για τη σύγχρονη διδασκαλία.
- Αξιολογήθηκε η όλη δράση από εκπαιδευτικούς, μαθητές και γονείς, αναγνωρίστηκαν δυνατότα και αδύνατα σημεία της και έγιναν προτάσεις για μελλοντική βελτίωσή της.

Η ερευνητική προσέγγιση - το Ερευνητικό εργαλείο

Για την παρούσα έρευνα επιλέχθηκε ως καταλληλότερη ερευνητική προσέγγιση η ποιοτική, καθώς η συλλογή των δεδομένων έγινε με ποικίλους τρόπους και με διαφορετικά ποιοτικά μεθοδολογικά εργαλεία. Συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκαν:

- Ημερολόγιο παρατήρησης από την ερευνήτρια καθόλη τη διάρκεια της παρέμβασης.
- Ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού τύπου οι οποίες οργανώθηκαν στη βάση της πεντάβαθμης κλίμακας Likert και αφορούσαν το βαθμό ικανοποίησης των εκπαιδευτικών ως προς τη χρήση της πλατφόρμας webex και e-class, το βαθμό αποτελεσματικότητας της επιμόρφωσης από την συντονίστρια και το εκπαιδευτικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε.
- Ημιδομημένες συνεντεύξεις από τους εκπαιδευτικούς όπου τους ζητήθηκε να αποτυπώσουν με ακρίβεια τα εμπόδια και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν κατά την εφαρμογή της εξΑΕ τόσο σε επίπεδο τεχνολογικό (προσβασιμότητα και σύνδεση από το σπίτι, δυνατότητα εξυπηρέτησης πολλών χρηστών στην πλατφόρμα webex, χρήση πολλών υπολογιστών ταυτόχρονα στη σχολική μονάδα), όσο και σε επίπεδο περιεχομένου (αξιοποίηση κατάλληλου διαθέσιμου εκπαιδευτικού υλικού), παιδαγωγικού και οικιακού περιβάλλοντος (ετοιμότητα των εκπαιδευτικών για την εξΑΕ και ικανότητα γονέων για υποστήριξη της μάθησης στο σπίτι) και αξιολόγησης (παρακολούθηση αυτορρύθμισης μαθητών).
- Ελεύθερη συζήτηση με μαθητές, εκπαιδευτικούς και γονείς για τα παραπάνω ζητήματα.
- Φύλλα αξιολόγησης από γονείς και μαθητές για ολόκληρη την εκπαιδευτική παρέμβαση (ελεύθερη ζωγραφική από τους μαθητές για τα συναισθήματα που ένιωσαν κατά τη διάρκεια της εξΑΕ και δημιουργία online συννεφώλεξου (<https://wordart.com/>) από τους γονείς με τη λέξη που αποδίδει καλύτερα την όλη εμπειρία τους).

Περιορισμοί της έρευνας – Εγκυρότητα και Αξιοπιστία

Αν και στην παρούσα έρευνα καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια να πραγματοποιηθεί η διαδικασία χωρίς αποκλίσεις, ωστόσο ο περιορισμένος χρόνος διεξαγωγής της και η χρονική περίοδος που διεξήχθη αλλά και ο περιορισμός των ψηφιακών μέσων εκπαιδευτικών και μαθητών μαζί με την ελλιπή τους ψηφιακή επιμόρφωση, αποτέλεσαν δυσμενείς περιοριστικούς παράγοντες. Επιπλέον τα αποτελέσματα της έρευνας αφορούν ένα συγκεκριμένο σχολείο, τους συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς και μαθητές και τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, γι' αυτό και δεν μπορούν να γενικευτούν για τον πληθυσμό όλης της Ελλάδας. Η δράση όμως, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν οδηγός και να υιοθετηθεί και από άλλες σχολικές μονάδες προσχολικής αγωγής, για περισσότερη διερεύνηση.

Βέβαια η σημαντικότερη δυσκολία που παρουσιάστηκε ήταν ο πανικός και η αγωνία όλων για την εξέλιξη της κατάστασης εν μέσω πανδημίας, για την υγεία αγαπημένων προσώπων και για τις οικονομικές συνέπειες, λόγοι που δυσχέραιναν την έρευνα και αποθάρρυναν από την απρόσκοπτη διεξαγωγή της.

Για την εγκυρότητα της έρευνας έγινε λεπτομερής βιβλιογραφική ανασκόπηση και για την συλλογή των δεδομένων αξιοποιήθηκε η μέθοδος του «τριγωνισμού», με τριπλή διασταύρωση των στοιχείων τόσο από τη χρήση τριών μεθόδων συλλογής όσο και από τη χρήση τριών διαφορετικών πηγών (εκπαιδευτικοί, μαθητές, γονείς) (Altricher, Posch & Somekh, 2001).

Προσπαθώντας να εξαλειφθεί οτιδήποτε απειλεί την αξιοπιστία της έρευνας αποφεύχθηκαν αοριστίες και ασάφειες και αξιοποιήθηκαν διαφορετικά ερευνητικά εργαλεία. Επιπλέον, υπήρξε έγγραφη συναίνεση όλων των γονέων, αφού ενημερώθηκαν ότι η συμμετοχή του παιδιού είναι

προαιρετική κι ότι οποιαδήποτε στιγμή μπορεί να διακοπεί ή ότι μπορούν απλά να παρακολουθούν στην πλατφόρμα χωρίς να είναι ενεργοί. Οι ηχογραφήσεις και οι τηλεδιασκέψεις δεν βιντεοσκοπήθηκαν για να διατηρηθεί η ανωνυμία των μαθητών, παρά μόνο κρατήθηκαν σημειώσεις από την ερευνήτρια καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος. Τέλος, όλα τα παραπάνω μαζί με τη δυνατότητα επανάληψης της έρευνας και σε άλλα Νηπιαγωγεία της χώρας προσδίδουν στη συγκεκριμένη έρευνα μεγάλη αξιοπιστία (Creswell, 2016).

Το δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτελούν οι 7 από τους 8 μόνιμους εκπαιδευτικούς ΠΕ60 του σχολείου, όλες γυναίκες μεταξύ 40 και 50 ετών, με πιστοποίηση Α' επιπέδου στις ΤΠΕ και με 15-20 χρόνια υπηρεσίας. Επίσης συμμετείχαν οι 70 από τους 78 μαθητές, νήπια και προνήπια μεταξύ 4-6 ετών, όλοι ελληνικής υπηκοότητας καθώς και ένας αλλοδαπός μαθητής Ιρακινής καταγωγής. Τέλος συμμετείχαν και οι γονείς των μαθητών χωρίς τη βοήθεια των οποίων θα ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί η συγκεκριμένη δράση και συνακόλουθα και η έρευνα.

Η εκπαιδευτική παρέμβαση εφαρμόστηκε σε Νηπιαγωγείο της πόλης των Ιωαννίνων τη σχολική χρονιά 2019-20 και κατά τη διάρκεια αναστολής των σχολείων της χώρας λόγω της πανδημίας που προκάλεσε ο ιός covid-19 (Μάρτιος 2020-Μάιος 2020), ενώ η αξιολόγηση πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια επαναλειτουργίας των σχολείων τον Ιούνιο του 2020.

Όλοι είχαν ελεύθερη πρόσβαση στο διαδίκτυο μέσω των συγκεκριμένων πλατφορμών και χρησιμοποίησαν κυρίως κινητά τηλέφωνα και τάμπλετ για τη συμμετοχή τους.

Η δράση εισήχθη στη σχολική μονάδα σαν μια αναγκαστική καινοτομία και ακολουθώντας όλα τα χαρακτηριστικά της αποτελεσματικής επικοινωνίας σχολείου και οικογένειας στο πλαίσιο της εξΑΕ.

Η διαδικασία της έρευνας

Η έρευνα ακολούθησε τα τέσσερα στάδια της σπειροειδούς αναστοχαστικής του Kemmi: σχεδιασμός, υλοποίηση, παρατήρηση, αξιολόγηση (Κατσαρού & Τσάφος, 2003).

Στάδιο σχεδιασμού

Εν μέσω καραντίνας, συγκλήθηκε σε επείγουσα έκτακτη συνεδρίαση ο Σύλλογος Διδασκόντων του Νηπιαγωγείου από τη Διευθύντρια του σχολείου-συντονίστρια της δράσης, με χρήση της πλατφόρμας webex στην οποία όλοι οι εκπαιδευτικοί δημιούργησαν λογαριασμό. Αφού αναγνωρίστηκε η ανάγκη υλοποίησης της εξΑΕ, καθορίστηκαν ο σκοπός και οι στόχοι, ο τρόπος επικοινωνίας με τους γονείς, ο τρόπος υλοποίησης της δράσης, τα πιθανά προβλήματα και πώς θα αντιμετωπισθούν και το χρονικό πλαίσιο της δράσης.

Ακολούθησε επιμόρφωση των εκπαιδευτικών από τη Διευθύντρια πάνω στη χρήση της πλατφόρμας που θα χρησιμοποιηθεί τόσο στη σύγχρονη όσο και στην ασύγχρονη διδασκαλία. Αμέσως ξεκίνησε ο πειραματισμός με τις πλατφόρμες για την όσο το δυνατόν καλύτερη κατανόηση της λειτουργίας τους και η σύγχρονη επικοινωνία μεταξύ των εκπαιδευτικών.

Αρχικά με την αποστολή επιστολής μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ενημερώθηκαν οι γονείς για την υλοποίηση της δράσης και τον τρόπο συμμετοχής των μαθητών και ζητήθηκε η έγγραφη συναίνεσή τους.

Ελέγχθηκε η προσβασιμότητα των μαθητών στο διαδίκτυο ώστε να μπορέσουν να ενταχθούν όλοι στην εξΑΕ και έγινε άτυπη χαρτογράφηση του εξοπλισμού της κάθε οικογένειας καθώς γρήγορα φάνηκε πως δεν είχαν όλοι στη διάθεσή τους υπολογιστή ή tablet και εκτυπωτές. Λύση σε αυτό το πρόβλημα δόθηκε με τη χρήση των κινητών τηλεφώνων από τους μαθητές και με την δημιουργία μαθημάτων από τους εκπαιδευτικούς χωρίς τη χρήση εκτυπωτή όσο είναι δυνατόν.

Μέσω webex έγινε καθοδήγηση και υποστήριξη των γονέων από τους υπεύθυνους εκπαιδευτικούς του κάθε τμήματος πάνω στη χρήση των δύο πλατφορμών και στην εξοικείωσή τους με την όλη διαδικασία και ανακοινώθηκε το πρόγραμμα πραγματοποίησης των τηλεδιασκέψεων με τους μαθητές και το πρόγραμμα ανάρτησης των μαθημάτων στην ασύγχρονη πλατφόρμα.

Επιπλέον αποφασίστηκε να αξιοποιηθούν όλα τα δυνατά μέσα για τη συνεργασία με την οικογένεια όπως το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (για ανακοινώσεις- ενημερώσεις, για αποστολή εκπαιδευτικού υλικού αλλά και για ανατροφοδότηση των δραστηριοτήτων των μαθητών) και η ιστοσελίδα του σχολείου (για επιπλέον πληροφορίες σχετικά με την εξέλιξη της πανδημίας, την ψυχολογική στήριξη των μαθητών και την ανάρτηση επιπλέον εκπαιδευτικού υλικού). Ακόμη δημιουργήθηκαν ή αξιοποιήθηκαν ήδη υπάρχουσες ομάδες ενημέρωσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Τέλος για την ασύγχρονη διδασκαλία αποφασίστηκε να δημιουργηθούν ανοιχτά μαθήματα με ελεύθερη πρόσβαση, επειδή για τη βαθμίδα του Νηπιαγωγείου δεν υπήρχε πρόβλεψη για δημιουργία μαθητικών λογαριασμών.

Στάδιο υλοποίησης

Στο δεύτερο στάδιο παρουσιάστηκε σε τηλεδιάσκεψη η χρήση της πλατφόρμας στους μαθητές και έγινε μια πιλοτική δοκιμαστική εφαρμογή. Συζητήθηκαν αναλυτικά οι κανόνες ευγενείας της ψηφιακής επικοινωνίας καθώς και η ασφάλεια στο διαδίκτυο.

Αναρτήθηκαν στην e-class τα ψηφιακά μαθήματα από τους εκπαιδευτικούς και κάθε εβδομάδα γίνονταν νέα ανάρτηση. Σε κάθε ένα από τα τέσσερα τμήματα που δημιουργήθηκαν μπορούσαν να συμμετέχουν μαθητές από όλο το σχολείο, ανάλογα με το θέμα που τους ενδιέφερε.

Κοινοποιήθηκε πρόσθετο εκπαιδευτικό υλικό με αξιοποίηση προσωπικών δημιουργιών των εκπαιδευτικών και υλικού του διαδικτύου, προσέχοντας πάντα τα πνευματικά δικαιώματα.

Η ανατροφοδότηση γινόταν με την αποστολή των μαθητικών δημιουργιών στο email του σχολείου, τη δημιουργία ψηφιακών προϊόντων από τους εκπαιδευτικούς με το σύνολο αυτών και την ανάρτησή τους στο επίσημο ιστολόγιο του σχολείου.

Στάδιο παρατήρησης

Στο στάδιο αυτό πραγματοποιήθηκε από την ερευνήτρια η παρατήρηση των μαθητών, των εκπαιδευτικών, των γονέων αλλά και της αποτελεσματικής χρήσης της πλατφόρμας της σύγχρονης και της ασύγχρονης διδασκαλίας.

Σχετικά με τους εκπαιδευτικούς καταγράφηκαν οι αντιδράσεις τους καθ' όλη τη διάρκεια της δράσης, αναλύθηκαν οι αναρτήσεις τους στην πλατφόρμα, η συνεργασία και η επικοινωνία που είχαν με όλους τους εμπλεκόμενους και αποτυπώθηκε η γνώμη τους για το όλο εγχείρημα.

Όσον αφορά τους μαθητές, καταγράφηκε το ενδιαφέρον τους για τη δράση, η επικοινωνία με τους συμμαθητές τους και τον εκπαιδευτικό τους, ο ενθουσιασμός τους για το υλικό και τα μαθήματα, μελετήθηκαν ανατροφοδοτικά και αξιολογικά τα προϊόντα που έστειλαν και αξιολογήθηκε η όλη διαδικασία μέσω ελεύθερης ζωγραφιάς και συζήτησης κατά τη διάρκεια επαναλειτουργίας των εκπαιδευτικών δομών.

Οι αντιδράσεις των γονέων παρατηρήθηκαν και αξιολογήθηκαν τόσο κατά τη διάρκεια της καραντίνας όσο και μέσω συνεντεύξεων τον Ιούνιο του 2020 και αποτυπώθηκε η γνώμη τους για την όλη διαδικασία μέσω online φύλλου αξιολόγησης.

Τέλος, διερευνήθηκαν οι ελλείψεις των τρόπων διδασκαλίας μέσω των συγκεκριμένων πλατφορμών, τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν καθώς και οι τρόποι επίλυσής τους.

Στάδιο αξιολόγησης

Περιλαμβάνει τη συλλογή όλων των δεδομένων από την ερευνήτρια, τη συζήτηση των αποτελεσμάτων με όλους τους εκπαιδευτικούς της σχολικής μονάδας που συμμετείχαν στη δράση και τη διατύπωση των συμπερασμάτων της έρευνας.

Αποτελέσματα της έρευνας

Ικανοποιημένο από τη χρήση των δύο πλατφορμών εμφανίζεται το 85% και από την επιμόρφωση που έλαβαν από τη διευθύντρια του σχολείου το 100%. Τα τεχνολογικά προβλήματα θεωρούνται τα πιο σοβαρά για εκπαιδευτικούς και γονείς σε ποσοστό 89% με τα ζητήματα προσβασιμότητας να προηγούνται και κυρίως την έλλειψη εξοπλισμού των μαθητών (23%), τη χρήση μη κατάλληλου εξοπλισμού των εκπαιδευτικών (το 40% είχε παλιό υπολογιστή ή δεν είχε καθόλου),

τη χαμηλή ταχύτητα σύνδεσης στο διαδίκτυο (35%), τη διαθεσιμότητα ενός μόνο υπολογιστή για ταυτόχρονη χρήση από πολλά μέλη της οικογένειας (67%). Αυτά τα προβλήματα αντιμετωπίστηκαν με τη χρήση από τους μαθητές κινητού τηλεφώνου ή tablet κάτι που δυστυχώς μείωνε σημαντικά τη δυνατότητα επεξεργασίας και χρήσης λογισμικών από τους μαθητές. Τέλος κατά τις πρώτες εβδομάδες επισημάνθηκαν προβλήματα στις υποδομές όπως αδυναμία σύνδεσης στο διαδίκτυο (25%), μη λειτουργία των πλατφορμών e-class και webex κατά τη διάρκεια της ημέρας (85%) και επακόλουθη εργασία των εκπαιδευτικών σε μεταμεσονύκτιες ώρες.

Η έλλειψη κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού και η αδυναμία εύρεσης δραστηριοτήτων ήταν επίσης από τα σημαντικά ζητήματα που τέθηκαν (87%).

Σε παιδαγωγικό επίπεδο, η ελλιπής ετοιμότητα των εκπαιδευτικών για χρήση των δύο πλατφορμών (91%), η έλλειψη βασικών γνώσεων ΤΠΕ (23%) και της μεθοδολογίας της εξΑΕ (91%), η δυσκολία στη σχεδίαση και τη δόμηση ασύγχρονου μαθήματος σε πλατφόρμα και στον τρόπο ανατροφοδότησης των μαθητών (91%) καθώς και στην έλλειψη οργανωμένης επιμόρφωσης από το Υπουργείο (100%), θεωρήθηκαν τα πιο σημαντικά προβλήματα από τους εκπαιδευτικούς, καθώς και η δυσκολία να διατηρηθεί ο ενθουσιασμός και το ενδιαφέρον των νηπίων πίσω από μια σκληρή οθόνη.

Οι δυσκολίες που ανέφεραν οι γονείς αφορούσαν τη δυσκολία επικοινωνίας (32%), τις χαμηλές ψηφιακές τους ικανότητες (12%) και την έλλειψη διαθεσιμότητας συσκευών (9%). Η μειωμένη κάποιες φορές συμμετοχή των μαθητών (23%) αποτέλεσε σημαντικό εμπόδιο με επιμέρους συνιστώσες την ελλιπή επικοινωνία και ενημέρωση, την απροθυμία και την έλλειψη ενδιαφέροντος αλλά και τη δυσκολία στη διαχείριση της σύγχρονης εξΑΕ όταν η συμμετοχή ήταν μεγάλη.

Συζήτηση-Συμπεράσματα

Με την παρούσα έρευνα έγινε μια προσπάθεια μελέτης των αποτελεσμάτων της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στο Νηπιαγωγείο εν μέσω πανδημίας και των εκπαιδευτικών πλατφορμών e-class και webex.

Πρώτη και βασική πρόκληση που παρουσιάστηκε, ήταν η απότομη και επείγουσα ανάγκη να χρησιμοποιηθεί από τους Νηπιαγωγούς του σχολείου το διαδίκτυο και συγκεκριμένα εργαλεία του προκειμένου να ανταπεξέλθουν στο κάλεσμα του Υπουργείου για επικοινωνία και συνέχιση της μαθησιακής διαδικασίας με βάση τα νέα δεδομένα. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί είχαν Πιστοποίηση Α' επιπέδου στις ΤΠΕ και ασχολούνταν με τα θέματα αυτά όσο ακριβώς τους ήταν απαραίτητο για τις καθημερινές ανάγκες της διδασκαλίας. Η Διευθύντρια του σχολείου και συντονίστρια της δράσης ασχολούνταν πολλά χρόνια με την εισαγωγή καινοτόμων προγραμμάτων στη σχολική μονάδα αλλά και με τις ΤΠΕ και τα ψηφιακά εργαλεία web 2.0 στα πλαίσια ευρωπαϊκών και εθνικών προγραμμάτων και συνεργασιών. Έτσι η ενημέρωση των υπόλοιπων εκπαιδευτικών και η αρχική εξοικείωσή τους με τις συγκεκριμένες πλατφόρμες καθώς και η όλη οργάνωση του εγχειρήματος, ξεκίνησε από τη Διευθύντρια. Η αποδοχή βέβαια από το σύνολο των εκπαιδευτικών (εκτός από μία νηπιαγωγό που αρνήθηκε να συμμετάσχει για ιδεολογικούς λόγους) ήταν πολύ θετική.

Από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών φάνηκε αμέσως ότι υπήρξε ασάφεια στις εγκυκλίους και βιαστική σχεδίαση του όλου εγχειρήματος από το Υπουργείο πιθανώς λόγω των επειγόντων συνθηκών. Επηρεάζει όμως την αποτελεσματικότητα της ΕξΑΕ, η οποία συνδέεται άμεσα με τον προσεκτικό και σαφή σχεδιασμό της (Hodges et al., 2020; Reigh et al., 2020).

Από την έρευνα αναδείχτηκε ότι η εξΑΕ μπορεί εύκολα να εφαρμοστεί ακόμη και στις μικρές ηλικίες, αρκεί να προηγηθεί προσεκτικός σχεδιασμός και οργάνωση, ενημέρωση όλων των εμπλεκόμενων και γνώση των κανόνων ψηφιακής ευγένειας και ασφάλειας στο διαδίκτυο. Επιπλέον προϋπόθεση αποτελεί η θετική διάθεση από την πλευρά των εκπαιδευτικών για χρήση της πλατφόρμας και η αφιέρωση χρόνου για εξοικείωση και για δημιουργία του κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού ώστε η διαδικασία να γίνει ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη για τους μαθητές της τάξης τους. Έγινε φανερό ότι η προσωπικότητα του εκπαιδευτικού και η διάθεσή του για την προώθηση της εξΑΕ είχε αντίκτυπο και στη χρήση της από τους μαθητές.

Σημαντικό εύρημα της έρευνας αποτελεί η παραδοχή από την πλευρά των γονέων ότι ακόμη και σε αυτή τη μικρή ηλικία, τους ήταν πολύ δύσκολο να καλύψουν τις μαθησιακές ανάγκες των παιδιών τους κατά τη διάρκεια αναστολής των σχολείων και εξέφρασαν το άγχος τους ότι είτε δε μπορούν είτε δεν ξέρουν πώς ακριβώς να βοηθήσουν τα παιδιά.

Μέσα από την έρευνα έγινε φανερή η ανάγκη των εκπαιδευτικών για οργανωμένη επιμόρφωση πάνω στη μεθοδολογία της εξΑΕ κάτι που δηλώνεται και σε διεθνή ερευνητικά δεδομένα όσον αφορά την προετοιμασία, την επιμόρφωση και την υποστήριξη των εκπαιδευτικών (Huang et al., 2020b; Reimers & Schleicher, 2020). Η αξιοποίηση ενός ικανοποιητικού χρονικού διαστήματος προετοιμασίας για την επαρκή επιμόρφωση και προετοιμασία των εκπαιδευτικών, η βελτίωση των εφαρμογών του ΠΣΔ, και η κατάλληλη υποστήριξη των γονέων αναδεικνύονται και στις προτάσεις διεθνών Πανεπιστημίων (Reimers & Schleicher, 2020).

Οι κοινωνικές ανισότητες που αναδείχτηκαν από τη μειωμένη συμμετοχή μαθητών με προβλήματα συνδεσιμότητας ή λόγω έλλειψης επαρκών συσκευών, συμφωνεί με τη σύγχρονη βιβλιογραφία όπου γίνεται φανερό ότι παιδιά με χαμηλή κοινωνικοοικονομική κατάσταση έχουν χαμηλές σχολικές επιδόσεις (Schleicher, 2020).

Η ανάγκη για χρήση κατάλληλου υλικού καλύφθηκε μερικώς από τα ψηφιακά αποθετήρια του ΥΠΑΙΘ αλλά παρουσιάστηκε η ανάγκη δημιουργίας επιπλέον υλικού από τους εκπαιδευτικούς, στοχευμένου στις ιδιαίτερες ανάγκες των μαθητών του σχολείου. Θα ήταν πολύ χρήσιμη η δημιουργία ιστοσελίδας με Ανοιχτούς Εκπαιδευτικούς Πόρους και Πρακτικές (Huang et al., 2020a).

Η αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής παρέμβασης στην εξΑΕ αξιολογήθηκε πολύ θετικά από όλους τους εμπλεκόμενους (μαθητές, εκπαιδευτικούς, γονείς). Η δυνατότητα της διαδικτυακής επικοινωνίας των μαθητών μεταξύ τους και με τη νηπιαγωγό τους αυτές τις δύσκολες ώρες, η αίσθηση ομαδικότητας και ασφάλειας και η αλληλοϋποστήριξη, ήταν από τα δυνατά στοιχεία της δράσης, που ενθουσίασε τα περισσότερα νήπια και βοήθησε ψυχοκοινωνικά στην αντιμετώπιση της μοναξιάς και της απομόνωσης, ενώ επέφερε και πολύπλευρα μαθησιακά αποτελέσματα. Αφενός τα νήπια αξιοποίησαν ένα σύγχρονο επικοινωνιακό ψηφιακό εργαλείο σε ένα προστατευμένο και ασφαλές περιβάλλον και γνώρισαν τις αρχές της εξΑΕ, αφετέρου κατάφεραν να αλληλοεπιδράσουν, να συνεργαστούν και να αναπτύξουν αισθήματα υπευθυνότητας και αλληλεγγύης μεταξύ τους. Αναδείχτηκε η δημιουργικότητά τους καθώς εκφράστηκαν δημιουργικά με ποικίλους τρόπους δημιουργώντας τα δικά τους ψηφιακά προϊόντα και χρησιμοποιώντας εύκολα εργαλεία web 2.0.

Οι περισσότεροι γονείς ενθάρρυναν με ενθουσιασμό την διαδικασία και την παρακολουθούσαν ανελλιπώς. Αρχικά συμμετείχαν και οι ίδιοι, σταδιακά όμως αποσύρονταν, παρακολουθούσαν διακριτικά και άφηναν τη δράση στα παιδιά. Το συμβόλαιο ψηφιακής συμπεριφοράς και η χρήση του επικοινωνιακού διαλόγου τηρήθηκαν από τους περισσότερους μετά από τις πρώτες διερευνητικές προσπάθειες.

Η εξΑΕ λοιπόν στις μικρές τάξεις υποστηρίζει τη μάθηση των μαθητών εάν εξασφαλιστούν κάποιοι σημαντικοί παράγοντες όπως η αναβάθμιση των ψηφιακών υποδομών, η προσβασιμότητα από όλους, η ποιότητα της παρεχόμενης διδασκαλίας, η καλλιέργεια δεξιοτήτων αυτονομίας των νηπίων, η παροχή κινήτρων στους εκπαιδευτικούς, όπως επισημαίνεται και σε άλλες έρευνες (Muller & Goldenberg, 2020). Επιπλέον, η UNESCO (2020) προτείνει για την εξΑΕ σε καιρό πανδημίας την άμεση ψυχολογική υποστήριξη όλων των εμπλεκόμενων, τη δημιουργία ανοιχτών εκπαιδευτικών πόρων, τη διασφάλιση ίσων ευκαιριών και την προστασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, την επιλογή μαθητοκεντρικών δραστηριοτήτων και την υποστήριξη της εργασίας των εκπαιδευτικών από το σπίτι τους, την ανατροφοδοτική και διαμορφωτική αξιολόγηση, τον προσεκτικό και με μακροπρόθεσμη στοχοθεσία σχεδιασμό.

Συνοψίζοντας και γενικεύοντας όσο είναι δυνατόν, η εκπαιδευτική κοινότητα σε τόσο δύσκολες και πρωτόγνωρες συνθήκες ανταποκρίθηκε πλήρως σε ένα τέτοιο εγχείρημα και με περισσή αφιέρωση πολύτιμου προσωπικού χρόνου κατάφερε να βγει νικήτρια και να υποστηρίξει τους μαθητές της.

Υποστηρίζουμε την εφαρμογή της δράσης και την τρέχουσα σχολική χρονιά με περισσότερη πλέον εμπειρία και οργάνωση, εφόσον χρειαστεί να χρησιμοποιηθεί συμπληρωματικά ή ακόμη και αποκλειστικά κατά τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας και ανάλογα με την εξέλιξη της πανδημίας.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αναστασιάδης, Π., Μανούσου, Ε., Σιάκας, Σ., Φιλιπούσης, Γ., Κουκούλης, Ν., Τομαζινάκης, Α. & Καρβούνης, Λ. (2011). Η Τηλεδιάσκεψη στην υπηρεσία της συνεργατικής οικοδόμησης της γνώσης και της διαθεματικής προσέγγισης. Από τη Θεωρία στην Πράξη: «ΟΔΥΣΣΕΑΣ 2011: Περιβάλλον – Μεσόγειος Θάλασσα Ενεργειακή επανάσταση - Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας». Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *6 ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Εναλλακτικές Τεχνικές Εκπαίδευσης*, Λουτράκι 4-6 Νοεμβρίου 2011 (σσ. 669-684). Ανακτήθηκε στις 12/09/2020 από: <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/openedu/article/view/685>
- Αναστασιάδης, Π. (2017). «ΟΔΥΣΣΕΑΣ 2000-2015»: Σχολική Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση με την χρήση των ΤΠΕ στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Μια αποτίμηση της ερευνητικής συνεισφοράς. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 13(1), 88-128. doi: <https://doi.org/10.12681/jode.14057>
- Βασάλα, Π. (2005). Εξ Αποστάσεως Σχολική Εκπαίδευση. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Παιδαγωγικές και Τεχνολογικές Εφαρμογές*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- ΙΕΠ & ΕΑΠ, (2020) (α). Σημειώσεις από το Μαζικό Ανοικτό Διαδικτυακό Μάθημα (ΜΟΟC): «Επιμόρφωση εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας & Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε θέματα εκπαίδευσης από απόσταση». *Σχολική εξ αποστάσεως εκπαίδευση, βασικές αρχές και εφαρμογές*. Απρίλιος, 2020.
- ΙΕΠ & ΕΑΠ, (2020) (β). Σημειώσεις από το Μαζικό Ανοικτό Διαδικτυακό Μάθημα (ΜΟΟC): «Επιμόρφωση εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας & Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε θέματα εκπαίδευσης από απόσταση». *Σχολική εξ αποστάσεως εκπαίδευση και οικογενειακό περιβάλλον-Εμφύχωση μαθητών*. Απρίλιος, 2020.
- Κατσαρού, Ε., & Τσάφος, Β. (2003). *Από την έρευνα στη διδασκαλία. Η εκπαιδευτική έρευνα δράσης*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Κανελλόπουλος, Α., Κουτσούμπα, Μ., & Γκίοςος, Ι. (2019). Η μάθηση σε μία Τηλε-κοινότητα Διερεύνησης. Από τη Θεωρία της Διαδραστικής Απόστασης στη Θεωρία της Τηλε-εγγύτητας. Στο Α. Λιοναράκης, Ε. Μανούσου, Β. Ιωακειμίδου, Μ. Νιάρη, Α. Αγγέλη, Κ. Σφακιωτάκη & Β. Κουτζεκλίδου (Επιμ.), *10ο Συνέδριο για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Διαμορφώνοντας από Κοινού το Μέλλον της Εκπαίδευσης*. Αθήνα 22-24 Νοεμβρίου 2019 (σσ. 170-183). Ανακτήθηκε στις 10/09/2020 από: <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/openedu/article/view/2329/www.openet.gr>
- Λιοναράκης, Α., Παπαδημητρίου, Σ., Χαρτοφύλακα, Α., Αγγελή, Α., & Τζήλου, Γ. (2018). Η συμβολή των ψηφιακών εργαλείων στην υποστήριξη της μαθησιακής πορείας των φοιτητών/φοιτητριών της εξΑΕ: Μέρος Α: Χρήση ψηφιακών εργαλείων για τη δημιουργία ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 14(1), 104-117. DOI:10.12681/jode.18533.
- Ματσαγγούρας, Η. (1994). *Στρατηγικές διδασκαλίας: από την πληροφόρηση στην κριτική σκέψη*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μιμίνου, Α. (2012). *Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση στην υπηρεσία της σχολικής εκπαίδευσης, συγκριτική καταγραφή πηγών αναφορικά με τη σχολική εξ αποστάσεως εκπαίδευση*. Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα. Ανακτήθηκε 13/09/2020 από: <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/19894>.
- Τσινάκος, Α. (2020). *Τι είναι αυτό που γίνεται στην Ελλάδα και σε όλο τον κόσμο αυτή τη στιγμή*. Ανακτήθηκε 16 Σεπτεμβρίου 2020 από:

<https://edu.ellak.gr/2020/04/02/ex-apostaseos-didaskalia-ti-ine-afto-pou-ginete-stin-el-lada-ke-se-olo-ton-kosmo-afti-ti-stigmi/>

- Alonso-Díaz, L., & Yuste-Tosina, R. (2015). Constructing a Grounded Theory of E-Learning Assessment. *Journal of Educational Computing Research*, 53(3), 315-344. DOI: 10.1177/0735633115597868.
- Altrichter, H., Posch, P., & Somekh, B. (2001). *Οι εκπαιδευτικοί ερευνούν το έργο τους*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Creswell, J. (2016). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*, Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Ίων.
- Galvin, K., Braithwaite, D. O., Schrod, P. & Bylund, C. L. (2018). *Family Communication: Cohesion and Change*. New York, NY, USA: Routledge.
- Hodges, C. Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). *The Difference between Emergency Remote Teaching and Online Learning*. Retrieved on 2/9/2020 by: <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remoteteaching-and-online-learning>
- Huang, R.H., Liu, D.J., Tlili, A., Yang, J.F., Wang, H.H., et al. (2020). Handbook on Facilitating Flexible Learning During Educational Disruption: The Chinese Experience in Maintaining Undisrupted Learning in COVID-19 Outbreak. Beijing: Smart Learning Institute of Beijing Normal University. Retrieved on 2/9/2020 by <https://iite.unesco.org/news/handbook-on-facilitating-flexible-learning-during-educational-disruption/>
- Lu, B., Liu, J. (2019) *Home-school interaction and cohesion to create a harmonious and high-quality education*. Basic Edu Reference, 18: 31-32.
- Mayer, G., Lingle, J., & Usselman, M. (2017). Experiences of Advanced High School Students in Synchronous Online Recitations. *Educational Technology & Society*, 20(2), 15-26. Retrieved June 18th, 2020, from <https://eric.ed.gov/?id=EJ1137511>.
- Muller, L.-M. & Goldenberg, G. (2020). Education in times of crisis: The potential implications of school closures for teachers and students. A review of research evidence on school closures and international approaches to education during the COVID-19 pandemic. Chartered College of Teaching. Retrieved on 2/9/2020 by [CCTReport150520_FINAL.pdf \(chartered.college\)](https://www.charteredcollegeofteaching.org.uk/wp-content/uploads/2020/04/CCTReport150520_FINAL.pdf)
- Reigh, J. et al. (2020). Remote Learning Guidance from State Education Agencies during the COVID-19 Pandemic: A First Look. MIT. Retrieved on 1/9/2020 by <https://edarxiv.org/437e2/>
- Reimers, F., M. & Schleicher, A. (2020). A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020. OECD. Retrieved on 1/7/2020 by https://www.hm.ee/sites/default/files/framework_guide_v1_002_harward.pdf
- Schwarz, N. (2016). *Communication for Imperfect Families: Creating an Atmosphere of Respect and Love in Your Home*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Segrin, C., Flora, J. (2019). *Family Communication*. New York, NY, USA: Routledge.
- Themeli, C., & Bougia, A. (2016). Tele-proximity: Tele-community of Inquiry Model. Facial Cues for Social, Cognitive, and Teacher Presence in Distance Education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17(6), 145-163. Retrieved November 6th, 2018, from <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/2453/3950>.
- UNESCO (2020). Distance learning strategies in response to COVID-19 school closures. UNESCO COVID-19 Education Response, Education Sector issue notes, No 2.1, April. Retrieved on 1/9/2020 by <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373305>
- Wang, S., Dong, Y. (2018) *Information technology promotes the implementation of school-family Co-education-Taking the Primary School Affiliated to Feicheng City Normal School as an example*. Modern Edu, 4: 58-59.
- Wen, Y. (2019) School-Family Co-education, Warm Forward-An Analysis of the Significance and Methods of Home-School Cooperation in High School. Guangdong Chenyue Education Development Co., Ltd. *Guangdong Education Society Education Modernization Professional*

Committee". Proceedings of Teaching and Scientific Research Research and Thesis Writing Advanced Seminar (6), Guangzhou: 2-4.